

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Маргарет Димитрова

по конкурса за заемане на академичната длъжност „професор ” по 2.1.

Филология (Стара българска литература – писмена култура на славяните и Византия), в СУ „Св. Климент Охридски“, обявен в Държавен вестник, бр. 21 от 18.03.2016 г.

Единствен участник в конкурса е Вася Велинова, която е утвърден учен медиевист и палеославист в национален и международен мащаб. Тя има многобройни публикации по различни научни проблеми, засягащи средновековното славянско наследство. Защитила е както докторска дисертация, така и дисертация за присъждане на „доктор на филологическите науки“, оценена високо от авторитетни рецензенти. Многоаспектността и задълбочеността в нейните проучвания са именно онези качества, които отговарят на представите ми за професор в хуманитаристиката. В. Велинова има приноси както в изследване на конкретни ръкописи и творби, в описание на ръкописни сбирки, в издаването на ръкописи и текстове и в превеждането им на съвременен български книжовен език, така и чрез теоретични наблюдения върху природата на средновековната книжнина. Основна черта на нейните изследвания е верният методологически подход към средновековната литература и култура, който отчита нейните особености и не налага върху нея безкритично научни парадигми, прилагани при анализа на съвременното. Значими са публикациите на Вася Велинова, които очертават именно отличителното за старобългарската литература и мисловните нагласи на средновековните хора, особеностите на жанровата система, ролята на преводната литература за изграждането на художествен стил и език, особеностите на риторическия стил, връзката между слово и изображение, механизмите на рецепция и трансформация на византийската литература в българска среда (вж. например 14, 1, 20, 8). В повечето от своите публикации Вася Велинова прилага овладените теоретични постановки за спецификата на средновековната книжнина, като, съобразявайки се с историко-културния контекст на възникване и битуване на творбите, с целите им, тя очертава посланията, които са имали разглежданите от нея творби (срв. например анализа ѝ на Описанието на Йерусалим от Никон Ерусалимец – авторката доказва, че произведението е превод-компиляция от гръцки източници, създадени по различно време, и че за автора на текста не е било толкова важно да даде вярно

фактологично описание на местата така, както са изглеждали по негово време, а да предаде определени послания, свързани със Стария завет, вж. в списъка с публикации статия под номер 5).

Най-новата монография на Вася Велинова „Среднобългарският превод на Хрониката на Константин Манасий и неговият литературен контекст“ анализира един труден текст – превода от XIV век на Хрониката на Константин Манасий, написана на гръцки в стихове (в т.нар. политически или ямбически стих), творба със сложна композиция и изискан стил. Авторката обсъжда различни страни на ръкописите, които пазят превода, както и особености на текста, като прилага комплексен филологически подход, който единствен може да осветли функцията на средновековните текстове. Тя подробно изследва в какви сборници се включва този превод и идентифицира „конвоиращите“ го творби и заключава, че този по същество дидактичен текст под формата на летопис, създаден може би по поръка на византийската императрица Ирина (1110 – 1155) за децата ѝ, се е разпространявал в средновековната българска литература в обкръжение на преведени през XIV век догматически текстове. С основание В. Велинова сочи, че тези произведения са създавали определени нагласи, така че летописният текст да бъде възприеман от читателя в съответствие с каноничните църковни представи за историята и за ролята на владетеля.

Приносни са изводите на авторката за преводаческите техники и подходи, за стила на превода и книжовния език през XIV век. За мене важна теоретична стойност имат разсъжденията ѝ защо византийският стих се превежда в проза. С основание тя отбелязва, че основната опозиция за средновековния български книжовник е била между изискания книжовен стил и простонародното слово, а не между проза и стих. Авторката изяснява, че преводачът на Манасиевата летопис се е облегал на създадените вече риторически традиции в българската книжовност, на използването на ритмизирано риторическо слово. Тази постановка на В. Велинова допринася за характеризиране и на други опити да се превежда ямбически стих в проза, с какъвто съм се занимавала например аз – с превода на поема на Михаил Псел. Теоретичната постановката на В. Велинова ми помогна да реша редица проблеми, които застанаха пред мене, когато се заех с анализа на този превод.

Чрез прецизния анализ на особеностите на среднобългарския превод на Манасиевата хроника (глосирането, грешките, начина на превод на античните реалии и др.), Вася Велинова стига и до други важни теоретични постановки, например, че различни

по тип и жанр текстове – богослужебни, екзегетични, догматични, исторически, светски – са били превеждани от едни и същи подготвени за тази цел преводачи с религиозно образование, които следват едни и същи подходи; или че стремежът да се предадат стиловите особености на оригинала обогатява стилово книжовния език в средновековните български средища. Несъмнен принос на изследването е и направената от авторката идентификация до коя гръцка версия е най-близък проучваният среднобългарски превод.

Особеност на творческия профил на Вася Велинова е, че тя не ограничава диренията си до един жанр или един проблем, а има приноси при изясняване на историята на различни произведения и на въпроси в различни научни полета. Тя има стойностни публикации не само върху риторически творби, но и върху агиографска и агиоложка проблематика (срв. 13, 16, 17, 19), върху богословски идеи за буквите в Средновековието (21, 28), върху археографски и текстологични въпроси (4, 15, 24). Особено ценя нейните публикации върху амулетите и текстовете в тях, като „Сън на пресвета Богородица“, т. нар. Сисиниева молитва – наратив и заклинание, варианта с архангел Михаил (вж. „Свитькът амулет от колекцията на проф. Иван Дуйчев и мястото му в апотропейната книжнина“, статии 9, 27). Ползотворен е подходът ѝ и методологията ѝ: авторката изучава физическите параметри на амулетите, свитьци и книги, и техните функции; открива произхода на мотивите в дълбока древност, сравнява начините на разпространение на подобни текстове във византийския културен кръг, откроява особеностите на славянската традиция; етимологизира списъка с имена на демона, който краде новородените, и обвързва названията с балкански вярвания.

Важна част на научната продукция на Вася Велинова е посветена на проучването и научното описание и каталогизиране на неизвестни и неизследвани ръкописи (*Опис на ръкописите, старопечатните рездки и ценните издания в Националния исторически музей*. София, 2013. Том 1. *Славянски ръкописи, кирилски печатни книги и периодични издания*, 348 с., в съавт. Н. Вутова; както и статиите 6, 7, 11, 12, 15, 24). Публикуването на опис на една ръкописна сбирка е винаги събитие, защото именно описите правят ръкописните богатства известни и провокират нови открития и проникновения за историята на културата. Затова е важно те да бъдат точни и многостранни. Още повече, че при работата с ръкописи и старопечатни книги, Вася Велинова винаги се интересува от контекстите, в които са създадени и сетне използвани, от нуждите, които са задоволявали, от отношението на хората към тях, от влиянието, което са имали. Каталогът с автори Вася

Велинова и Нина Вутова освен описание на ръкописи включва стари печатни книги – появата на такива описи е рядкост. Липсва например своден каталог на старите печатни книги в нашите земи, което силно затруднява изследването на грамотността, използването на книги, съхраняването им, отношението към тях, междутекстовите връзки, влиянието на книгите при формиране на българската интелигенция от онова време. Нашата наука не разполага с карта на движението на книгите през онези векове, местата на съхранение и използване, а именно една такава карта, успоредяваща движението на хора и книги би ни помогнала да си представим по-точно формирането на менталността, на идеите, реакциите, оценките, които българите правят по онова време и които са в темелите и на съвременния начин на мислене. Именно към такъв подход насочва статията на В. Велинова под номер 23 в списъка с публикации.

Описът на двете изследователки с голям опит в описването на ръкописи и стари печатни книги (ще припомня, че Вася Велинова е сред авторите на Описа на ръкописите в Самоковския музей и в Центъра за славяновизантийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“, нейно дело е опис на ръкописите от Националния литературен музей) включва различни по тип книги с бележки по полетата от различни ръце и периоди – това е една нелека за описване сбирка, която отнема много време и изисква многостранни познания. Всеки ръкопис е отделен свят, той говори за дните и мислите на различни хора, за вкусовете на различни хора. Както е известно от съчинението на *De litteris, de syllabis, de Metris* на Теренциан Мавър: *habent sua fata libelli*, сполучливо допълнен от Умберто Еко, че съдбата на книгите е всъщност съдбата на техните читатели. А ученият, който прави опис, трябва с проникателност, съобразителност и безпристрастност да представи книгите пред читателите, така че да очертае жалоните, по които те ще продължат проучването им. Описанието на всяка една архивна единица в обсъждания каталог отговаря на научните стандарти: описани са кодиколожки и палеографски особености, украсата, правописът и езикът, съдържанието на книгите и бележките и приписките. Направени са изводи за датировката на ръкописи, за техните автори, цитирана е най-новата научна литература. Нелека задача е именно идентификацията на произведенията, които са представени постатийно. Често се дава информация за други техни преписи.

Ще дам един пример, сборник под номер 24 е определен като минеен и триоден панигирик от средата на XIV в., писан на пергамент, сравнително обемист сборник, 174 л; немалък по размер 310X220, гъсто изписани редове 44-45 реда на страница. Определен е

като сръбски препис от по-стара българска подложка. Наистина правописът е рашки (от малкото, което видях), но подложката личи по подбора на произведенията. Например идентифицирано е Словото на Йоан Екзарх за Рождество Христово, въпреки че в заглавието е посочено, че е на Йоан Златоуст; или едно слово без автор за Рождество на Йоан Предтеча е идентифицирано като Климентово слово и е отбелязано, че това е още един южнославянски препис на това слово, при 43 източнославянски: наличието на южнославянски преписи е още един аргумент в полза на Климентовото авторство. Професионализъм в изготвянето на каталога личи и в това, че освен че се дават точни заглавия, начало и край на творбите, се коментира значимостта на описваните преписи. Ще дам още един пример: идентифициран е препис на т. нар. Апокрифно житие на Моисей (пак в същия сборник) и изрично е посочено, че такава версия досега не е известна (освен може би в недостъпен за авторките на каталога сборник от архива на Сръбската академия на науките, който не е публикуван).

Различен тип компетентност и знания са нужни при описването на ръкописите от XVIII-XIX век. Ще припомня, че в този опис влизат два от новоподарените и недостатъчно изследвани преписи на Паисиевата „История славянобългарска“. Много са споровете около по-ранния от двата преписа, наричан Цариградски, Втори Самоковски, Музеен препис, Белова, в каталога под номер 31. Авторките с основание приемат най-вероятната датировка, направена от Боряна Христова, 80-те години на XVIII век и подчертават неговата значимост от гледна точка на текстовата история на Паисиевата книга, тъй като този препис отразява всъщност какъв е бил единият от двата текстологични клона на беловата, разпространявана из българско и може би готвена за печат. Дали е преписан директно от черновата, или, както навремето предполага Илия Тодоров, от белова, която Паисий е донесъл из българските земи и която е изгубена, не е толкова важно, защото е ясно, че Музейният препис съдържа текста на Историята такъв, какъвто Паисий е желал да се разпространи из българските земи и може би да се отпечата.

Както споменах, всъщност в тази книга са съчетани няколко каталога: 1. описание на ръкописите, 2. каталог на кирилски ранни печатни издания, сред които издания от печатницата на Божидар Вукович, които са били популярни в българските земи и Часословеца на Яков Крайков от 1566 г.; 3. каталог на български възрожденски издания 1806-1878. Тук за улеснение на читателя не само е дадено пълното заглавие по оригинал, но и номера в репертоара на Маньо Стоянов; 4. Сръбски издания, разделени по тематика,

сред които и превода на Библията на Джура Даничич и Вук Караджич от 1896 г. ; общо 349 печатни издания и 38 ръкописа.

Публикувани са два палеографски албума (на ръкописите и печатните книги) с отлично качество, цветни снимки. Особено удобни и задължителни за един съвременен качествен опис са показалците по лични и географски имена, предметен показалец, още албумът с водните знаци, списъкът на печатните книги не само по тип, но и по време (хронология): започва с псалтира на Божидар Вукович от 1520 г. и завършва с Учебник по славянско четене от 1915 г. Отделно е даден каталог на книгите без начални страници, които не са точно идентифицирани.

Не по-малко от изброените приноси на Вася Велинова ценя нейните преводи на средновековни български текстове на съвременен книжовен език, защото те са свидетелство за нейната висока компетентност, познаване на средновековната литература, вярното ѝ интерпретиране и умението да се представят вечните послания на големите текстове на съвременния читател.

Освен солиден учен, Вася Велинова е и чудесен преподавател, който знае как да обяснява сложната медиевистична материя на младите хора и да запалва техния интерес – било в лекциите си по старобългарска литература, било като научен ръководител на магистранти и докторанти. Била съм в изпитна комисия, пред която са защитавали нейни магистранти, и съм наблюдавала как тя умее да подбира значими теми, които отговарят най-добре на знанията и интересите на младите хора, както и деликатно да им помага, когато те търсят свои пътища.

В заключение, като имам предвид високото ниво на научните дирения на Вася Велинова, многостранността на нейните проучвания, както и дългогодишната ѝ успешна преподавателска кариера, като член на научното жури аз убедено ще гласувам „за“ тя да заеме академичната длъжност „професор“.

29 юли 2016